

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Cybernetica, dataficatie en surveillance in de polder

ten Oever, N.

Publication date

2020

Document Version

Final published version

Published in

Waardenwerk

License

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

ten Oever, N. (2020). Cybernetica, dataficatie en surveillance in de polder. *Waardenwerk*, 21(80), 44-46. <http://waardenwerk.swptijdschriften.nl/Magazine/Article/3664>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Cybernetica, dataficatie en surveillance in de polder

Niels ten Oever

We leven in een tijd van verregaande kwantificatie: managers hebben Key Performance Indicators, kinderen hebben een ideale groeien ontwikkelcurve, fitboys en -girls hebben een zo laag mogelijke hartslag in ruste. Op deze manier houden wij bij of we de norm halen, of we normaal zijn, of dat we onszelf aan moeten sporen iets beter ons best te doen. De toename van kwantificering is deels toe te schrijven aan de invoering van de computer: deze kan immers snel veel data vastleggen, bewerken, en verspreiden. Het door computers omzetten van informatie in kwantificeerbare data wordt ook wel dataficatie genoemd.

Dataficatie en computers zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren het denkers als Norbert Wiener (Wiener 1961) die voor het eerst mensen en machine als één systeem dachten; als er maar genoeg data was, kon men het gedrag van een piloot in een gevechtsvliegtuig voorspellen. Cybernetische denkers als Norbert Wiener hebben veel navolging gehad, en het fascinerende is dat hun denken van meet af aan interdisciplinair was. Biologie en technologie werden niet gezien als verschillende denkwijzen, maar andere niveaus van organisatie: als we maar genoeg informatie wisten te verzamelen konden we de wereld

begrijpen als complex ecosysteem. Door middel van feedbackloop zouden we vervolgens de wereld vorm kunnen geven. Het woord 'cybernetica' komt niet voor niets van het Oud-Griekse κυβερνητική (kybernētiké), wat 'sturen' of 'besturen' betekent.

Er zijn veel verschillende regimes onder de indruk geweest van wat cybernetica vermocht en beloofde. In de Verenigde Staten heeft het onder andere bijgedragen aan de vorming van management studies, toen nog management of organizational cybernetics genaamd. In Chili is er tussen 1971 en 1973, onder president Salvador Allende, het Project Cybersyn van de grond gekomen dat als doel had de nationale economie te sturen. In de Sovjet Unie werd van cybernetica verwacht dat ze zou helpen met het uitvoeren van vijf jaren plannen, het organiseren van logistiek, en het efficiënt organiseren van vraag en aanbod. Tijdens het 22ste partijcongres, in 1961, werd cybernetica zelfs uitgeroepen tot 'een van de belangrijke instrumenten voor het creëren van een communistische samenleving' (Peters 2012).

Fast-forward naar vandaag, 2020. De gemeente Helmond is voornemens, in samenwerking met onder andere meer dan negen universi-

teiten, een living lab te bouwen. Dit living lab is niet een laboratorium in een universiteit, maar een nieuwbouwwijk. In deze nieuwbouwwijk worden woningen gerealiseerd voor zo'n 100 huishoudens. De mensen die hier komen te wonen, hoeven een jaar lang geen huur te betalen. Tenminste, als ze instemmen met het delen van 'kwantitatieve en kwalitatieve gegevens'.

De gegevens die de bewoners van de wijk Brandevoort gaan delen worden vergaard door middel van sensoren die ingebed zijn in de hele wijk. Denk hierbij aan camera's op straat, maar ook aan sensoren in huizen die bijvoorbeeld temperatuur kunnen meten in iedere kamer (waaruit afgeleid kan worden hoeveel mensen er in de kamer zijn), maar bijvoorbeeld ook sensoren in het riool, voor het meten van 'big brown data'. Gegevens uit het riool schijnen bijzonder veel over ons te zeggen: hoe gezond we zijn, hoeveel we bewegen, hoeveel we drinken, of we medicijnen of drugs gebruiken, wanneer we dat doen, of dat we zwanger zijn.

De wijk wordt ingericht met een dwarsdoorsnede van de samenleving: van jong tot oud, arm tot rijk, en met diverse achtergrond. Ook wordt er data gewonnen door gezondheidsprogramma's, en bewoners van de wijk worden ook gestimuleerd hun telefoon data te delen. Het samenwerkingsverband dat de wijk Brandevoort realiseert schrijft dat we ons geen zorgen hoeven te maken over schendingen van privacy. De site van het project stelt ons gerust door te zeggen dat alle data geanonimiseerd worden. Nu is het anonimiseren van data nogal ingewikkeld. Het combineren van verschillende datasets (denk aan al die verschillende sensoren) zorgt er al vrij snel voor dat een subject herkenbaar is. Het wordt nog ingewikkelder als de onderzoeksgroep klein is, zoals hier in Bran-

devoort. Bovendien is het anonimiseren van data nog ingewikkelder in een onderzoeksgroep die zo heterogeen is.

De website van het project¹ beschrijft dat ze het verdienmodel van Big Data om wil draaien om inwoners van Smart Cities zelf te laten profiteren van de data die ze genereren. Er wordt echter niet beschreven hoe, behalve de huurkorting. Zou het echt de intentie zijn van de meer dan 18 bedrijven, zoals Siemens, Philips, Ahold, KPMG, en Apple, die meedoen in het project om de inwoners te helpen? Wellicht is het relevant om te vermelden dat de realiserend producent Talpa is, het bedrijf dat verantwoordelijk is voor het reality televisieprogramma Big Brother.

De overheid, universiteiten, en bedrijven werken in een project om een living lab te bouwen waar bewoners de testsubjecten zijn.

De overheid, universiteiten, en bedrijven werken in een project om een living lab te bouwen waar bewoners de testsubjecten zijn. Experimenten kunnen gedaan worden door de aangesloten partijen, en tegen betaling, ook door derden. Er is zelfs kantoorruimte die verhuurd wordt in Brandevoort zodat bedrijven zich in het experiment kunnen vestigen. Het project afficheert zich als een experiment waar de staat, educatieve instellingen, de private sector en de testsubjecten op gelijke voet samenwerken. Maar de machtsverhoudingen binnen dit project zijn volledig scheef; hoe kan een huishouden op gelijke voet staan met een transnationaal bedrijf als de overheid, dat er zou moeten zijn om de burger te beschermen? Er is geen ethische commissie die misstanden in dit project recht kan breien. Mensen die hun volledige privacy af willen staan in ruil voor een gratis woning voor een jaar, dienen tegen zichzelf beschermd te worden. Ook als er geen gratis woning tegenover staat.

Na twintig jaar en een totaal van 448 seizoenen verdwijnt het televisieprogramma Big

Brother, en gelijksoortige reality programma's, wereldwijd langzaam van de buis. Maar het concept verdwijnt niet, sterker nog, het is in de haarvaten van de samenleving geslopen. In de duizenden surveillance camera's, slimme televisies, en mobiele telefoons. Het Project Brandevoort is geen uitzondering, het is een metafoor voor de verandering die in de gehele samenleving plaatsvindt. Wat Brandevoort inzichtelijk maakt is de innige samenwerking tussen het bedrijfsleven, universiteiten en de overheid.

Er is, opnieuw, een breed gedeeld idee dat meer data leidt tot het oplossen van sociale problemen. Dit terwijl keer op keer wordt aangetoond dat data voornamelijk bestaande voorkeuren en aannames bevestigen en versterken, en geen nieuwe oplossingen aanleveren. De klassieke cybernetica is een stille dood gestorven: de modellen kwamen niet uit, hoeveel data er ook werd ingevoerd. Sterker nog, hoe meer data werden ingevoerd hoe ongrijpbaarder en weerbarstiger de werkelijkheid bleek. Vijf jaren plannen werden niet gerealiseerd, en het Project Cybersin in Chili bestond maar kort.

De kwantificering van de samenleving zocht naar een rechtvaardiging, en vond die in de naïeve cybernetica. Zo vormt een theoretisch raamwerk dat reeds lang heeft afgedaan de inspiratie tot een nieuwe verregaande vorm van surveillance door overheid en bedrijfsleven. De methode van willekeurige, wijdverbreide data vergaring is verklaard tot oplossing, maar wat was de vraag eigenlijk?

Het voorbeeld van de wijk Brandevoort legt een modern probleem bloot: overheden, universiteiten en bedrijven geloven dat als je maar genoeg data verzamelt, en het daarmee Big Data wordt, dit leidt tot 'neutrale', gedeïdeologiseerde oplossingen. De moderne samenleving als mathematisch verdelingsvraagstuk. Hiermee blijven onderwerpen als politieke economie, macht en controle buiten schot. Technologie kan zeker een emanciperende werking hebben, maar dan moeten overwegingen over rechten en vrijheden meegenomen worden in ontwerp en implementatie. Een zorgvuldige analyse stopt niet bij privacy, maar neemt het hele spectrum van mensenrechten mee. Alleen op deze manier worden vrijheid van associatie, het recht op wetenschap en wetenschappelijke kennis over hoe technologie werkt, en (digitale) zelfbeschikking goed, en betekenisvol, geborgd (Wagner 2018; Friedman and Hendry 2019).

Niels ten Oever is onderzoeker UvA en adviseur digitale burgerrechten

Noot

1 <https://brainportsmartdistrict.nl/> bekeken op 5 januari 2020

Referenties

- Friedman, Batya, and David G. Hendry. 2019. *Value Sensitive Design: Shaping Technology with Moral Imagination*. MIT Press.
- Peters, Benjamin. 2012. 'Normalizing Soviet Cybernetics.' *Information & Culture* 47 (2): 145–175.
- Wagner, Ben. 2018. 'Ethics as an Escape from Regulation: From Ethics-Washing to Ethics-Shopping.' *Being Profiling. Cogitas Ergo Sum*, 84–90.
- Wiener, Norbert. 1961. *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Vol. 25. MIT press.